

Szerb Antal: Tormay Cécile. Nyugat, 1937. 5.

Fellépése körülbelül egybeesett a Nyugat nagy nemzedékének fellépésével. Első novelláskötete már 1900-ban megjelent, de első sikerét csak 1911-ben érte el az *Ember a kövek között* c. regénnyel, és az a műve, amelynek népszerűségét köszönhette, *A régi ház*, 1914-ben jelent meg. A Nyugat-nemzedékkel nemcsak annyiban volt rokon, amennyire egy nemzedék tagjai elkerülhetetlenül rokonok szoktak lenni, ha tehetségesek: nyugatos volt a szó alapvető, a Nyugat-mozgalomtól független értelmében is, a nyugati irodalmak rajongója és követője volt; és «nyugatos» volt művészi szándékának mélyén is, a művészetről alkotott víziójában. Artisztikus író volt, a finom, lelkiismeretesen kidolgozott részletek, a tűnő és csendes hangulatok, az önmagukért megbecsült ritka szavak és hasonlatok írója, dekoratív tehetség és a szó nemes értelmében dekadens. Öncélú mondatokat írt, amelyek arra voltak rendelve, hogy ötvözött formásságukban a kontextusból kiszakítva is megállják a helyüket és megállítsák, elmerengésre hívják az olvasót, felkeltve benne a szépség szomorúságát és a távoli dolgok ígézetét. Annak a stílusnak és stílussteremtő életérzésnek volt a hordozója, amely legmagasabb szintjét Babits Mihály fiatalkori verseiben és Kosztolányi Dezső és Tóth Árpád költészetében érte el.

A régi ház révén vált ismertté és népszerűvé ez az egyáltalán nem népszerűsége születtelt tehetség. Akkoriban – gondolom igazságtalanul –, azt vetették a szemére, hogy könyve túlságosan hasonlít a Buddenbrooksról. Pedig a hasonlóság csak felületi, csak a témára vonatkozik, csak abból áll, hogy *A régi ház* is a családregegyek típusába tartozik és hogy ő is egy hanyatló patrícius-család történetét mutatja be. De hangulatban, kifejezésben, tehát a lényeges dolgokban Tormay Cecile impresszionista, lírai színezetű szó- és hangulat-művészete semmi rokonságot nem mutat a fiatal Thomas Mann széles naturalizmusával. Az igazi mester, azt hiszem, Jens Peter Jacobsen lehetett. Jacobsenben van ennyi beteg szépség, halál-nosztalgia, pusztulás-zene a mondatok ritmikájában, a hasonlatok színezésében. *A régi ház* pesti patríciusai a magyar irodalom legészakibb, legskandinávabb figurái. Akkor kor-áramlat volt ez a «szeptemtrionalizmus», ahogy az összehasonlító irodalomtörténet egy régebbi, de hasonló jelenséget nevez – minden esetre Tormay Cécile volt a legérdekesebb magyar képviselője.

A patrícius-világ eléggé ritka irodalmunkban, ahol elsősorban a gyökeresebb nemesi és paraszti milió uralkodik, azután pedig a kispolgár naturalisztikus ábrázolásra alkalmas élete. Pedig a régi Pest patríciusok városa volt, csendes és előkelő – és Tormay Cécile a régi Pest legendáját kereste. De impresszionista módszere és hanyatlás-romantikája túlságosan elmosta a kontúrokat: *A régi ház*, amelyet rajzol, állhatna bármely északi városban, ahol folyó van vagy esetleg tenger. A századközépi, a Krúdy-előtti Pest legendája felé csak útmutatást adott, műve még teljesítőre vár. Íróink Pestből általában csak azt szokták megragadni, ami modern vagy parvenü benne, ami aktuális és «világvárosi»; Tormay Cecile elsőnek eszmélt rá, hogy meg kellene keresni a gyökereket, a történelmi Pestet.

Jacobsenre emlékeztet kitűnő novelláskötete is, a méltatlanul kevésbé ismert *Viaszfigurák*. Novellái közt kis remekművek akadnak. Tormay Cecile művészete akkor érte el teljes magasságát, amikor távoli dolgokat rajzolt, skandináv, távolságos, kék és jég-fehér, hó-piros színekben. Ezért mesébe vesző novellái a legbiztosabb értékek.

A világháború után az irodalmat elhagyta a politika kedvéért. A leheletszerű finomságok írója meglepően aktív és energikus közéleti embernek bizonyult. Olyan aktívnek és energikusnak, hogy sokan el is fordultak Tormay Cécile-től, az írótól. Ekkor alapította a Napkelet című folyóiratot, és ennek szellemi irányítója maradt haláláig. Mint szerkesztő, sokoldalúan megértő volt; munkatársait hatalmas közéleti befolyásával is jótékonyan támogatta.

Utolsó éveinek magányában megint visszatért az irodalomhoz. Történelmi regénytrilógián dolgozott, a tatárjárás korából: a műnek csak első két kötete jelent meg. A történelmi események a regény háttérében maradnak, az előtérben egyéni sorsok állnak és főképp Tormay Cécile atmoszférikus művészete. Az első kötet nagy részét egy pestis grandiózus, fojtogatóan szuggesztív leírása tölti be. Ez a pestis-leírás Tormay Cécile legnagyobb alkotása; itt nem marad el semmiben nagy mestere, Jacobsen mögött, akinek szintén van egy csodálatos ilyen tárgyú novellája: *A*

bergamoi pestis.

Magában álló, sokszor ijesztően érdekes és sokszor megrendítő könyv ez az *Ősi küldött*. Tormay Cécile mondataiban átalakul, párás és ködszínű lesz a masszívnak tudott magyar múlt. Régi magyarjai északias bánattal keresik, valahogy mindig fenyőerdők mélyén, az ősi magyar hitet, az ősi magyar isteneket, akik Tormay Cécile stílusának dekadens szépségében olyan távoliak, földtelenek és egzotikusak lesznek, mintha valami kihalt északi rokonnép, talán a lívek, titokzatos bálványai lennének.

A kor és a tér nem jelennek meg valóságként ebben a regényben, de van benne valami, amit általában hiába keresünk történelmi regényeinkben: atmoszféra, titok, félelem, az elmúlt századok sötét, ködös iszonyata. Nem egy bizonyos kor történelmi levegője van benne, hanem a Történelem levegője; az általános múlt benne van, (a legtöbb történelmi regény olyan, mintha ma történnék) a nosztalgia benne van és a lélekben is nosztalgiát tud kelteni. Kár, hogy sosem fog most már befejeződni...